

ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА, НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Тетяна Глушук

Дидактична адаптація як складова загальної адаптації студентів-першокурсників

У період реформування вищої школи зростає увага до подальшої наукової розробки теоретичних і прикладних аспектів проблеми адаптації студентської молоді до нових умов навчання. Вступ до вищого навчального закладу для молоді людини є важливим моментом переходу до дорослого життя. Швидкі соціальні зміни, що спостерігаються у суспільстві, змушують молодь постійно переглядати свої життєві позиції і змінювати себе, адаптуючись до нових умов життєдіяльності.

Період входження студента до нового соціального середовища, формування стійкого інтересу, активного позитивного ставлення до майбутньої професії, розвиток вмінь та навичок, необхідних для практичної роботи, визначається як період адаптації у вищому навчальному закладі. Цей період має велике значення для становлення особистості студента. У процесі адаптації студенти свідомо пристосовуються до нових умов життя, нових вимог і власних функцій, занурюються в обрану ними професію, будують життєві плани на майбутнє.

Питанню адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі приділяється значна увага у психолого-педагогічній літературі. Зокрема, соціальні, психологічні, педагогічні аспекти адаптації студентів розглядаються у працях Алексеєвої Т.В., Бондаренко І.І., Бохонкової Ю.О., Герасимової Н.Є., Горліченко М.Г., Зданевич Л.В., Селіверстова С.І., Скрипник В.А., Соколової І.В., Шашенко С.Ю. та ін. Але теоретичні та практичні пошуки засвідчують складність даної проблеми і потребують подальших наукових досліджень.

На основі узагальнення певних груп труднощів, з якими стикаються першокурсники впродовж перших місяців навчання, більшість авторів визначають поняття загальної адаптації. Так, Березовін Н.А. розглядає адаптацію як «комплексний динамічний процес, зумовлений взаємодією психологічних, соціальних і біологічних факторів» [1].

К.Г. Делікатний чітко визначає три аспекти адаптації першокурсника: дидактичний - оволодіння формами і методами навчання у ВНЗ, вміннями і навичками самостійної розумової праці, вироблення навичок самоосвіти і самоконтролю; професійний – формування любові до обраної спеціальності, поступове набуття професійних умінь і навичок; соціальний – пристосування до умов студентського життя, входження до студентського колективу, включення в активну громадську діяльність, вироблення вміння організовувати свою працю й відпочинок та ін. [2, 27].

Усі визначені сторони цього процесу тісно пов'язані між собою, але кожний аспект має свої характерні риси, особливості та відіграє важливу роль в адаптації першокурсників. Метою нашої статті є теоретичне та практичне дослідження особливостей дидактичної адаптації студентів.

Основним завданням вищого навчального закладу є навчання та виховання молоді з урахуванням особливостей вузівської діяльності.

На думку багатьох авторів, специфіка адаптації до навчання у вищому навчальному закладі виникає на тлі неспівпадіння дидактичної ситуації у середній школі та вищому навчальному закладі і тому, насамперед, слід визначити основні моменти такого неспівпадіння.

Організація навчання у ВНЗ має суттєві відмінності від навчального процесу у школі, його методів та засобів. Головними труднощами дидактичної адаптації є зростання обсягу та складності навчального матеріалу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, а також невміння працювати самостійно, планувати та розподіляти свій час та інше. Від першокурсника вимагається перехід до нового режиму, який потребує високої відданості та самоорганізації на тлі значного обмеження контрольних та стимулюючих зовнішніх чинників та значного збільшення об'єму самостійної навчальної роботи.

Між діяльністю учнів в умовах ВНЗ та школи існують значні кількісні та якісні відмінності. Л.Ф. Бенедиктова вказує на збільшення інтенсивності розумової роботи, великий обсяг засвоєваних знань, динамічність змін у розкладі занять. Кількісні відмінності, що виникають, не обмежені тільки різкими змінами кола дисциплін, що вивчаються, але й характеризуються появою профільюючих предметів, з якими студент пов'язує свою особисту перспективу [3].

Виникнення дидактичних труднощів пов'язують, насамперед, з відмінністю між шкільною та вузівською формами та методами організації навчального процесу, виховної та наукової роботи. Новизна у ситуації

навчання та пов'язані з нею труднощі створюють свого роду дидактичний бар'єр, який треба подолати [4].

Деякі автори вказують на дидактичний бар'єр, як на чинник, що негативно впливає на успішність студентів-першокурсників. «Такий дидактичний бар'єр, – відзначає О.І.Новодворкіс, – складає нові умови роботи, які є відмінними від умов, до яких учні звикли у середній школі. З перших днів свого перебування у ВНЗ студент стикається з новою структурою навчального закладу... з новою системою навчання, новою методикою та новими вимогами... Труднощі дидактичного порядку, з якими студент стикається на першому курсі, належать, у першу чергу, до розриву між методами навчання в середній та вищій школах. Проявляється відсутність у студентів навичок самостійної ритмічної роботи» [5, 185].

Дидактичний аспект відіграє важливу роль у процесі адаптації першокурсника до нових умов навчання у ВНЗ, бо навчання є основою діяльності студента, а успішність в навчанні – одним із головних критеріїв його адаптованості. Студенти перших курсів, набуваючи статусу самостійності, залишаються у своїй більшості за віком, психологією, розвитком, світоглядом і життєвим досвідом близькими до учнів старших класів середньої школи. Тому навчально-виховна робота на першому курсі має проводитися з урахуванням вікових особливостей студентів, рівня їхньої підготовки, а також специфіки ВНЗ або факультету [6].

Перехід від класно-урочної системи навчання до переважно самостійних занять нерідко відбувається досить боляче, а часто і з великими ускладненнями. Не всі студенти справляються із подоланням цих труднощів та швидко перебудовують звичні форми навчальної роботи. Однак недостатня психологічна та практична підготовленість багатьох випускників середньої школи до вузівських форм і методів навчання призводить не тільки до їхньої неуспішності. Невміння студентів самостійно перебудувати засоби навчально-пізнавальної діяльності відповідно до нових умов навчання викликає у них почуття розгубленості, незадоволення та веде до негативного ставлення до навчання в цілому. «У деяких студентів першого курсу, – відзначає А.М. Колесова, – процес адаптації до нових умов та вимог й розробка оптимальних моделей успішної навчальної діяльності у ВНЗ протікає дуже повільно й боляче і, таким чином, створюються умови для згасання звички відповідального ставлення до навчання, що виробилася у школі» [7].

Крім того, труднощі пристосування до нових форм навчання значно знижують розумову працездатність студентів. «Психологічна невідповідність до вузівських форм навчання, – зазначає В.П. Кондратова, – може сприяти поступовому накопиченню розумової, психологічної втоми, що негативно відбивається на загальному самопочутті студента, послаблює його увагу, пам'ять, мислення, волю, без оптимального стану яких не можлива успішна навчальна діяльність» [8, 111].

Відмінності в організації навчальної діяльності у школі та вищому

навчальному закладі можна представити наступним чином:

Етапи організації навчальної діяльності	Школа	Вищий навчальний заклад	Наслідки
Сприйняття та осмислення матеріалу	Здійснюється під керівництвом вчителя з використанням різноманітних методів	Здійснюється під час читання матеріалу за підручником або конспектом лекції	Переважає репродуктивного мислення
Повторення та закріплення матеріалу	Поєднується завдяки особливостям самої структури уроку	Відсутність синхронності між повідомленням нових знань та їхнім закріпленням, досить тривалий розбіг за часом між лекційними та семінарськими заняттями	Нетривалість та поверховість знань
Самостійна домашня підготовка	Повторення, заучування матеріалу	Перевага мнемічних способів обробки матеріалу над розумовими	Слабке володіння логічними операціями
Самоосвітня робота	Відсутність вимог до поглиблення та розширення своїх знань	Установчий, орієнтуючий характер процесу засвоєння знань, що насамперед спрямовує самостійну діяльність	Відсутність навичок самостійної роботи
Контроль за якістю засвоєння знань	Контроль виучуваного матеріалу здійснюється на кожному уроці	Відсутність систематичного поточного контролю за якістю засвоєння знань	Відсутність регулярної навчальної роботи; епізодичні, безсистемні заняття, що ведуть до відставання
Забезпечення навчальною літературою	Обов'язкове забезпечення комплектом навчальних підручників	Обмежена кількість навчальних підручників; великий обсяг навчальних джерел з однієї дисципліни	Відсутність орієнтації у великому обсязі навчальної літератури

Вступ випускника середньої школи до ВНЗ та наступне його пристосування до нових форм і методів навчання і є значною мірою процес не стільки вироблення нових, скільки перебудови вже існуючих стереотипів навчальної роботи. Студенту необхідно докорінно ламати звички пізнавальної діяльності, що склалися за роки навчання у школі, і формувати нові. Різка ломка багаторічного, звичного робочого стереотипу інколи призводить до нервових зривів і стресових реакцій. З цієї причини період адаптації, що

пов'язаний із руйнуванням колишніх стереотипів, може на початку обумовити і порівняно низьку успішність, і труднощі в спілкуванні. Але будь-яке перенесення раніше засвоєних навчальних умінь та навичок сприяє більш успішному оволодінню новими стереотипами діяльності лише за умови, якщо між ними є певна тотожність. Вузівське ж навчання має ряд суттєвих відмінностей, порівняно зі шкільним, і багато в чому специфічне за своєю методикою. Тому не всі вміння і навички навчальної роботи, засвоєні у школі, можуть бути застосовані в системі вузівського навчання і потребують корекції і вдосконалення [9, 23].

З метою виявлення складнощів перебігу дидактичної адаптації першокурсників ми використали анкетування, у якому взяли участь 132 студенти. Питання анкети було укладено з метою з'ясування труднощів у навчанні, з якими першокурсники стикнулися у перші місяці навчання. З'ясовані труднощі ми розташували у ранговому порядку з урахуванням частоти уживаності у виборці (%):

№	Труднощі	%
1.	Великий обсяг навчального матеріалу	82
2.	Збільшення навчального навантаження	78
3.	Дефіцит часу, його планування	61
4.	Відсутність достатньої кількості підручників	56
5.	Особливості організації навчання у ВНЗ	44
6.	Труднощі у фіксуванні та засвоєнні навчального матеріалу	27
7.	Незрозумілість вимог викладачів	17
8.	Труднощі в опрацюванні наукової літератури, складність наукової мови	15
9.	Швидкий темп ведення (читання) лекцій	8
10.	Шум в аудиторії під час проведення лекцій	2

Але, визначаючи головними труднощами збільшення навчального навантаження та дефіцит часу, при порівнянні ставлення студентів до шкільної та вузівської форм навчання вони віддають перевагу саме вузівським формам навчання у порівнянні із шкільною (76 % проти 24 %). Студенти

мотивують це словами «у ВНЗ цікавіше; навчання у ВНЗ розвиває самостійність, дозволяє більш продуктивно використовувати час, у ВНЗ вища якість викладання, ...». Але шкільна форма навчання також має свої переваги: «...там докладніше пояснюють незрозумілі моменти, систематично займаються; менше часу витрачають на складання дисциплін; а головне – постійно контролюють підготовку до занять». Тому не дивно, що більшість студентів відчувають значні труднощі, пов'язані з переходом до вузівських форм навчання. Слід зазначити, що основним чинником, який викликає труднощі, студенти вважають збільшення обсягу навчального матеріалу, і як наслідок, необхідність організувати самостійне навчання. Але саме тут виникає протиріччя: усвідомлення необхідності організації самостійної роботи існує на тлі відсутності навичок самостійної роботи, що значно погіршує якість навчання.

Аналіз анкет з дослідження володіння першокурсниками методами самостійної роботи показав наступні результати:

Володіння першокурсників методами самостійної роботи

№	Методи самостійної роботи		%
1.	Методи читання	Переглядаю підручник чи статті з теми	21
		Вибіркове читання	56
		Штудіювання	23
2.	Ведення записів лекцій	Дослівний запис	77
		Частковий запис	21
		Розумово переробляю та записую своїми словами	0
		Роблю лише необхідні відмітки, записи	2
3.	Закріплення матеріалу	Опрацювання лекції з теми вдома	15

		Опрацювання підручника	68
		Використання додаткової літератури з теми	17
4.	Планування самостійної роботи	На день	85
		На тиждень	10
		Не планую	5
5.	Місце самостійної роботи	Бібліотека	16
		Начальний кабінет	0
		Вдома	84

Результати відповідей студентів на питання «Якими навичками роботи з першоджерелами ви володієте?» можна представити наступним чином:

Конспектування	99 %
Складання тез	44 %
Написання анотації	15 %
Огляд літератури з означеної теми	20 %
Складання (написання) реферату	24 %

Отримані дані ілюструють, що більшість опитуваних студентів – першокурсників демонструє репродуктивні форми самостійної роботи, що призводять до поверхневого, нетривалого засвоєння матеріалу, а саме: вибіркоче читання з опорою на основні терміни, дослівний запис лекції, конспектування. Це свідчить про те, що сприяння процесу адаптації в умовах діяльності, що постійно змінюються, полягає насамперед в озброєнні студентів методами самостійної роботи.

У сучасних умовах ми спостерігаємо реформування та перехід вищої школи до Болонської системи освіти, згідно якої самостійна робота студента є провідним засобом здобуття знань.

Таке реформування передбачає, перш за все, такі позитивні зміни у навчальному процесі, як:

- підвищення якості підготовки фахівців;
- інтенсифікацію навчального процесу;
- встановлення зворотного зв'язку з кожним студентом на визначених етапах навчання;
- своєчасне коригування навчальної діяльності студента;
- стимулювання систематичності самостійної роботи протягом усього семестру;
- спонукання студента до активного, свідомого навчання, самостійного оволодіння знаннями;
- забезпечення здорової конкуренції у навчанні;
- розвиток інтересу до навчання, підвищення мотивації та відповідальності за результати навчальної діяльності;
- визначення та розвиток творчих здібностей студентів, заохочення до результативної творчої роботи (участь у конкурсах робіт, олімпіадах, наукових конференціях, науково-технічній творчості) [9].

Основною формою навчання в контексті Болонського процесу є самонавчання, точніше, так звана консультативно-індивідуальна форма навчання. І від того, як студент-першокурсник зможе вдало застосовувати навички самостійної здобуття освіти під час адаптації у ВНЗ залежить його успішність. Важливим позитивним моментом впровадження кредитно-модульної системи навчання та рейтингового оцінювання у контексті приєднання до Болонського процесу є рівномірний перерозподіл навчального навантаження впродовж усього семестру що є необхідним чинником самоорганізації навчальної діяльності студентів.

Отже, проблеми дидактичної адаптації студентів у вищому закладі в контексті вимог оновленої системи освіти – питання дискурсивне й до кінця не досліджене педагогічною наукою, тому і потребує подальшого розвою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовин Н.А., Морозова Л.И. Адаптация первокурсников к педагогическому процессу вуза // Педагогика высшей и средней специальной школы. – Минск, 1988. – Вып. 2.
2. Делікатний К.Г. Становлення студента: Питання адаптації випускника школи у вузі. – К: Т-во «Знання» УРСР, 1983. – 48 с.
3. Бенедиктова Л.Ф. Взаимосвязь адаптации личности студента к вузу и педагогической деятельности в школе. – Минск, 1979.
4. Андреева Д.А. Влияние адаптации студентов на учебную активность. – В кн.: Проблемы активности студентов. – Ростов-Дон, 1975.

5. Новодворскис А.И. К вопросу преодоления дидактического барьера студентов первого курса. В сб.: «Эффективность подготовки специалистов». –Каунас, 1969.
6. Гришанов Л.К., Цуркан В.Д. Социологические проблемы адаптации студентов младших курсов // Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе: Сб. научн. трудов. – Кишинев: Изд-во Кишин. госуд. ун-та, 1990. – С. 3–17.
7. Колесова А.М. Проверочно-оценочная экзаменационная сессия в воспитании студентов // Проблемы обучения и воспитания студентов в вузе. – Л.: ЛГУ, 1976. – 150 с.
8. Кондратова В.П. Некоторые психологические показатели адаптации студента-первокурсника в условиях обучения в вузе // Вопросы вузовской педагогики, психологии и дидактики. – Воронеж, 1972.

Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / За ред. В. Кременя; Авт. кол.: М. Степко та ін. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. – 147 с.